

אמונה ובטחון

החינוך במצוות סיפור יציאת מצרים כותב, משרשי מצווה זו כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו, וע"כ אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה' קדמון חפץ ויכול פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו ובידו לשנותם אל היש שיחפון בכל זמן מן הזמנים כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם ומקיים האמונה בידעת השי"ת וכי השגחתו ויכולתו בכלליים ובפרטיים. בדברי החינוך מבואר מהו עיקרו של חג הפסח, ובריש דבריו שם מבאר שכל מצוות החג נתנו בכדי לחזק אצלנו האמונה בידעת השי"ת.

אנו מתפללים בתפילות החג "והשיאנו ה' אלוהינו את ברכת מועדיך" ופירוש תפילה זו הוא בקשה מאת השי"ת שישא עלינו את שפע ברכת המועד לכל השנה כולה. ובכל מועד ומועד יש שפע ברכה המיוחדת לאותו המועד ובכל מועד צריך לדעת מה לקבל ולקנות מהחג. וכוודאי שבחג הפסח העיקר מה שאנו צריכים לקנות קנין לנפשינו מהחג הוא האמונה בהשי"ת, ובוה לא מספיק מחשבה שיטחית אלא התבוננות תמידית ורק אז תהיה האמונה קנין אמיתי לנפשנו.

והאמונה בה' משולבת וכלתי נפרדת כמה יסודות היהדות, מהביטחון הגמור והחושי בה', לכל דבר המצטרך קטון כגדול מתוך הכרה שהכל מאיתו ית', וכמו שנראה בדברים כדלהלן.

במדרש מביא דברי ר' אליעזר שהקב"ה אמר למשה, בני ישראל נתונים בצרה, הים סוגר ושונא רודף ואתה מאריך בתפילה. ובהמשך דברי המכילתא כתוב שהקב"ה אמר: אין להם לישראל אלא ליסע. וצריך ביאור, הרי בני ישראל הוצרכו לתפילה ורק מכת זה נושעו, וא"כ מדוע אומר הקב"ה למשה כי אין להאריך בתפילה משום שכלל ישראל בצרה? והלא אדרבה, דוקא משום שכנ"י בצרה יש למשה להאריך ויש להבין זאת. והנה במדרש רבה (שמות כ"א-ה') על הפסוק "ופרעה הקריב" כתוב: "ומה פרעה הקריב, אלא הקריב את ישראל לתשובה שעשו, אמר רב ברכיה יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפילות, שכיוון שרדפו אחריהם וראו אותן, נתייראו מאוד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו, שנאמר ויצעקו בנ"י אל ה' וכו'. באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והאויב רודף והחיות מן המדבר, שנאמר: סגר עליהם המדבר וכו'. כיון שראו ישראל וכו' תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה. ולמה עשה להם הקב"ה כך, אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפילתם" (ע"כ לשון המדרש), ומבואר במדרש שמלבד שהוצרכו לתפילתם והיא שהושיעתם, הרי שכל מה שהקב"ה הביא עליהם זאת בכדי שיתלו כל תקוותם בה'. ולכן מיד כשתלו עיניהם בקב"ה ותקוותם היתה אך ורק אליו, מיד קיבל תפילתם ואמר למשה שלא עת להאריך בתפילה ואין לבנ"י אלא ליסע. וכן בהמשך דברי המדרש שנאמר: ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו, ומיד וירא אלוהים את בני ישראל, התחיל הקב"ה מוציאם משם ביד חזקה ובורע נמיה, והיה הקב"ה מבקש לשמוע קולו בפעם אחרת ולא היו רוצין, מה עשה, גירה לפרעה לרדוף אחריהם, שנאמר: ופרעה הקריב, מיד ויצעקו בנ"י אל ה', באותה שעה אמר הקב"ה: לכך הייתי מבקש לשמוע את קולכם, שנאמר: "יונתי בחגוי הסלע השמיעני את קולך, אותו קול ששמעתי במצרים".

תורגם ונערך מאידיש.

רואים עד כמה הקב"ה מתאוה לתפילתם של כלל ישראל, ואמנם "רחמנא ליבא בעי", והעיקר הוא שכאשר מפחדים וצועקים אל ה' בזה תולים כל תקותם אך לקב"ה ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמים ומיד כאשר בנ"י תולים עיניהם להקב"ה, הקב"ה מושיעם.

וכן מצינו במלחמת עמלק בפסוק: "והיה כאשר ידים משה ידו וגבר ישראל" ובמשנה ר"ה (ג'ח') כתוב: "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך, כל זמן שישראל היו מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמים היו מתגברין, ואם לאו, היו נופלין".

והביאור בזה נראה עפ"י דברי רבנו רבי חיים מוולוז'ין זצלה"ה בנפש החיים שער ג' פ"ב חה לשון קודשו: "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין שלא יוכלו לשלום בנ"י ולא יעשו שום רושם כלל והכל מלא רק אחדותו הפשוט, ומבטל בליבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומדבק ומשעבד כל מחשבתו בעולם רק לאדון יחיד ברוך הוא כן יספיק הוא יתברך בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם לא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל". וביאר הנפש החיים בזה דברי חז"ל במשנה בר"ה שכשהקב"ה שלח נחשים להרוג בכלל ישראל, אמר למשה עשה לך שרף נחושת וכל המסתכל בו נרפא. ובמשנה שם כתוב: "וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את ליבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים". ואדרבא, דווקא כשהסתכלו על הנחש שהוא הכח הרע וביטלו אותו בליבם שאין כח בעולם אלא הקב"ה מיד מרפאו. זו סגולת הכח של ויצעקו אל ה', ברגע שעניי עם ישראל נשואות אל הקב"ה באמת, והצעקה היא מכל ליבם ונפשם, שוב כבר אין להאריך ואין לבנ"י אלא לנסוע, ובוודאי שהם יקרע בפניהם.

הנביא ישעיהו (נא-יג) אומר "ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק", ומפרש רש"י: "ותשכח ה' עושך - ולא נשענת עליו. ואיה חמת המציק - מחר בא ואיננו". וביאור הדברים, כי הנה כאשר יש מציק לעם ישראל הרי הם ודאי שרויים בפחד, אך צריך לדעת ממה לפחד. עלינו לפחד מהכתובת האמיתית - מה' עושנו נוטה שמים ויוסד ארץ. ושעות גדולה היא לפחד מפני חמת המציק שלמחר יכול הוא למות.

דברי הנביא מתארים להפליא את מצבנו כיום. עם ישראל בעולם בכלל ובארץ בפרט שרוי בפחד. אנו מפחדים, אך לא מהכתובת הנכונה. מפחדים מהערבים הגרים בסביבתנו ומהארצות המקיפות אותנו ומכל המציקים שקמים עלינו, אבל איננו מפחדים ממי שהקים אותם עלינו, ברצותו מקימם וברצותו מפילם. שוכחים את ה' עושנו, נוטה שמים ויוסד ארץ. ולכאורה יתמהו רבים והלא איננו שוכחים חלילה את הקב"ה. הלא עומדים אנו בתפילה שלוש פעמים ביום ויחד עם זאת מתפללים ומבקשים על צרת הכלל וצרת הפרט. אך כשנתבונן, נראה כי בכל זאת עדיין אנו במצב של שכחת ה' רח"ל. והרי אנו גרמים לאותו אדם שפרצה דליקה בביתו וברוב טיפשותו וסכלותו הוא שופך שמן על האש בכדי לכבותה, ואינו יודע כי בדרכו לכבוי הדליקה הוא מעצימה בידים. הקב"ה מבעיר בעם ישראל אש רח"ל ובכל יום ויום אנו מתבשרים על אסונות, אך אנו משקיעים עצמנו במחשבות סרק ותולים הדבר בכל מיני סיבות חיצוניות ואיך לא שמים על לבנו מהו המקור האמיתי של האש וכיצד לכבותה, איננו מכבים את הדליקה עם מה שבאמת יכבה אותה.

הנביא ישעיהו (מב-כה) אומר: "ותלהטו מסביב ולא ידע, ותבער בו ולא ישים על לב", ומפרש רש"י שהלהט מסביב הוא - פורענות ה' באומות העולם. וכל ממרת הפורענות היא שעם ישראל יראו

ויקחו לעצמם מוסר, כמו שנאמר: "הכרתי גויים וגו' אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר" וכאמרם חז"ל אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל ופרש"י ליראם שיחזרו בתשובה, והגם שכל הלהט שמשביבנו כוונתו לעוררנו, אנו כלל לא יודעים שבשבילנו הוא, מכיוון שכל זמן שלא פוגע הלהט בנו עצמנו, עדיין איננו יודעים בשביל מה באה כל הרעה הזאת. ואז הקב"ה מבעיר בנו ח"ו את האש ואז אנו כבר יודעים בשביל מה באה כל הרעה הזאת אך עדיין אנו במדרגה של "לא ישים על לב". חסרה שימת הלב כי בעוונותינו בא זה לנו, ועלינו להסיר מאתנו האש הזאת ע"י שנישוב בתשובה. ולצערנו, אנו כעת במצב שאיננו שמים על לב לדעת על מה ולמה בא הסער הזה הגדול עלינו ומי מביא את הבעירה הזאת. לא נשענים על הקב"ה נומה שמים ויוסד ארץ, ותולים תקוות בכח הצבא או בדברים אחרים וכך גורמים בידים, ח"ו, להמשך האש והצרות רח"ל, במקום לקוות על ה' שיושיענו ויגאלנו.

המצב הזה של שכחת ה' ותליית תקוות ב"כוח לא יושיע", הוא היסוד והשורש להיות במצב של חטא, כדברי הנביא בהושע (יד): "שובה ישראל עד ה' אלוךך כי כשלת בעוונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו וגו'. אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב" וגו'. ופירש רש"י שנאמר לפני הקב"ה: "לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים, ועל סוס לא נרכב, הכוונה על עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים, וכמו שנאמר לנביא ישעיהו, לא כי על סוס נרכב ועל קל נרכב, והיינו שסמכו על עזרת מצרים - שינוסו וירכב על סוסיהם".

וכבר עמד על זה רבינו מרן הרב מבריסק זללה"ה, וכי בזה שאומרים "אשור לא יושיענו" נקרא ששבים מהחטאים הגדולים שכתוב עליהם "כי כשלת בעוונך"? ואמנם כן, זה היסוד והשורש. כי כאשר ישראל יודעים שאין בכח אשור ומצרים להושיע והעינים נשואות אך ורק להקב"ה, זה יסוד התשובה. וכדברי רבינו יונה זי"ע: "יבין לבבו כי רע ומר עזבו את ה'", וכאשר ח"ו ההתנהגות הפוכה והעיניים נשואות להבל וריק שוכחים את ה' עושנו, מלבד שזה עצמו הוא חטא נורא, זה עצמו גם מצב הגורם להיות שקוע בחטא, כי במה יצאו מחטאו ויבין גודל הרעה שבחטא.

יסוד היסודות בכל דבר ודבר מעשה ה'. וכבר צועק על זה ככרוכי' הנביא בסוף מלאכי (ג' י"ג) "חזקו עלי דברכם אמר ה', ואמרתם מה נדברנו עליך. אמרתם שוא עבוד אלוקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבקות. ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלוקים וגמלטו. אז נדברו ידאי ה' איש אל רעהו" וגו' - הנה מדובר כאן באנשים שהם עובדים ה'. הנביא מעיד עליהם שהם שומרי משמרתו והולכים קדורנית בהכנעה מלפני הקב"ה, ועל אנשים אלו אומר הנביא שהם אומרים: "שוא עבוד אלוקים". ולכאורה יפלא האך מגיעה טעות גדולה כזו לאנשים גדולים אלו שאומרים: "שוא עבוד אלוקים", אמנם התשובה לכך בדברי הנביא עצמם.

שהרי לכאורה יש לשאול - הקב"ה אומר לכלל ישראל: "קשים עלי דברכם", ושואלים כלל ישראל את הקב"ה וכי מה נדבר עליך, ומשיב הקב"ה לישראל, אמרתם שוא עבוד אלוקים, נשאלת השאלה, אם אכן נאמרו דברים חמורים אלו על כלל ישראל, היאך זה שהם תמהים מה נדברנו עליך, וכי עם ישראל לא יודעים שאמרו אמרה נוראה כזו, ומדוע הם תמהים למה כוונתו בכך שדיברנו עליו, אלא התשובה לכך מבוארת בהמשך הפסוקים בתשובת הקב"ה לעם ישראל "ועתה אנחנו מאשרים זדים" וגו'. והיינו שעובדי ה' ושומרי משמרתו רואים שדרכם של רשעים צלחה, וגם בחנו אלוקים וימלטו - עובדי ה' מתבוננים אך זה שהרשעים לא מקבלים את העונש שמגיע להם וגמלמים מכך, ומגיעים מזה למצב שמשכחים את הרשעים על מעשה רשעם. ואם כן, אפילו שלא אמרו בפירוש "שוא עבוד

אלוקים", הרי בעצם זה שאינם יודעים שבאמת עתיד הקב"ה לפרוע מן הרשעים על מעשי רשעים - וכדברי הנביא שם בהמשך: "כי הנה היום בא בוער כתנור והיום כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום וגו' וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא" וגו' - בזה עצמו שלא רואים בכל דבר מעשה ה' והנהגתו, וחושבים חלילה לית דין ולית דיין, אם כן גם כשמדובר בגדולים שעליהם נאמר שהולכים כל היום קדורנית מפני פחד ה', הרי זה כאילו אמרו: "שוא עבוד אלוקים".

והנה בפסוק בפרשת וילך נאמר: "וחרה אפי ביום ההוא ואסתיר פני מהם וגו' ומצאוהו רעות רבות וצרנות ואמר ביום ההוא הלא כי על כן אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה" וגו'. וכמה פירושים נאמרו על "אין אלוקי בקרבי", והיסוד לזה הוא "אמונה". אם אדם מאמין ובוטח בה', אז הוא במצב של אלוקיו בקרבו, ובלא זאת הוא במצב של אין אלוקי בקרבי.

אם כן, זוהי העצה, ובפרט במצבנו הקשה והנורא, לחלות כל בטחוננו אך ורק בהקב"ה ולעשות רק אצלו את כל ההשתדלות ע"י שנועק אליו, ובצעקה אל ה' נושע.

ומה שהקב"ה רוצה מעם ישראל זה שיכוונו ליבם אליו, וכמבואר בדברי הגמ' (יומא עו:): ששאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם בשנה, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד. פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה. לא היה מקביל פני אביו אלא פעם בשנה. עמד ופסק לו מזונותיו בכל יום והיה מקביל מזונותיו בכל יום. אף ישראל, מי שהיה לו ארבעה וחמשה בנים היה רואה ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצא כולם מתים ברעב, נמצא כולם מכוונים את ליבם לאביהם שבשמים.

וזהו שנאמר בפסוק בתהילים (ק"ז-י"א): "אוילים מדרך פשעם ומעוונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מוות ויזעקו על ה' בצר להם וממצוקותיהם יושיעם"... ופירושו שגם אם נמצאים במצב של אוילים מדרך פשעם, ומגיעים עד שערי מות, אז נושאים עיניים ומכוונים ליבם להקב"ה. והביטוי לכך הוא בזה שצועקים אל ה', ומיד ממצוקותיהם יושיעם"... משום שבזה שתולה כל תקוותו ובוטח בהקב"ה, מיד הקב"ה מושיעו ונהיה לו למחסה וכדברי רב אמי (מנחות כט:): "בטחו בה' עדי עד כי ב' ה' צור עולמים", שכל התולה בטחוננו בה', הוא נהיה לו למחסה, והבטחון מועיל גם אם האדם רשע, וכדברי הפסוק "אוילים מדרך פשעם" וכן בפסוק "כי רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסוכנו", ואמרו חז"ל אעפ"י שהוא רשע הקב"ה מסוכב בחסד". אך צריך בטחון באמת, וכמו שאנו אומרים בתפילה "לכל הבוטחים בשמך באמת", דהיינו שיש בטחון בשמו של הקב"ה ועדין אינו "באמת", ומה נורא המרחק ממצב של בטחון בשמו למצב של "באמת", מרחק בין אינו אמת לאמת! ובחז"ל למדו מפסוק שהבטחון צריך להיות "מסילות בלבבם", והינו שהבטחון יהיה מסילה כבושה וקבועה בליבו לשמים. ואם אנו בוטחים באמת, הרי שהישועה כבר מובטחת, וכדברי הנפש החיים שהבאנו לעיל.

ועל הפסוק "ואני בחסדך בטחתי יגל ליבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי" אמר רבינו הגדול מרן הגר"ח מבריסק וצללה"ה, שאם בוטחים בחסד ה', הרי כבר אפשר להיות ב"גל ליבי בישועתך", והיינו שאפשר כבר לשמוח על ישועת ה' עוד קודם שנהייתה, (ורק ה"אשירה לה'", זה דוקא לאחר "כי גמל עלי" וזהו דין השירה שהיא רק אחרי שכבר נעשה הנס בפועל). וכן דייק רבינו מרן הרב מבריסק וצללה"ה מהפסוק "קול רינה וישועה באוהלי צדיקים", שכתוב קודם הקול רינה ואח"כ הישועה, וזה משום שבאהלי צדיקים שבוטחים בה' כשכל התקווה היא רק בכל יכול ובעל הכוחות כולם ולא בבן אדם שאין לו תשועה. ואז הקב"ה בעזרו תמיד.

ואמר רבינו מרן הרב מברסק זי"ע שהפירוש של "קוה אל ה' חזק ויאמץ ליבך וקוה אל ה'" הוא שהשכר על התקוה אל ה' הוא שיחזק לבו ויוכל להמשיך לקוות אל ה', שזו צורת החיים האמיתית המובה והמאושרת ביותר שתיתכן, ובאמת אצל מרן הרב מברסק זי"ע ראו אך שכל דרכיו והליכותיו היו אך עפ"י אמונה ובטחון, ואביא דוגמא ממה שסיפר לי הרב זי"ע כי בהיותו בורשא בתקופת מלחמת העולם השנייה, היה שולח בכל יום את אחד מבניו למאפיה להביא לחם. וכמוכן, ההליכה למאפיה לא היתה דבר פשוט, הדרך עצמה היתה מסוכנת, וגם כבר בהגיעו למאפיה היה שם תור של מאות אנשים. אך עם כל זאת לא הביאו להרב זי"ע אלא כדי אכילה לאותו היום בלבד ולא היו משאירים לחם למחר, וזאת משום ביטחונם של הרב כד' שימצא לו ולב"ב את האוכל למחר.

פעם, יום קודם ערב יום כיפור, אמר הרב זי"ע לבנו שהיות ומחר ערב יום כיפור ואין זה בטוח שמחר ישיגו אוכל, על כן יביא היום בשביל שני הימים, ובדרך כל האוכל נפל על הרצפה ושוב לא היה אפשר לאוכלו, ואמר הרב שזה משמים כיון שלא סמך על כך שיהיה אוכל גם למחר, ולכן נלקח ממנו גם האוכל של היום. וכמנהגו של הרב מצינו בנמ' גיטין שריש לקיש לא היה שומר ליום המחר מה שהיה מתפרנס באותו יום, וכך בכל מעשיו של מרן הגרי"ז ראו בטחון וזו היתה דרך החיים הרגילה שלו.

לדוגמא, בהקפדתו שלא לקחת כספים ממקור שאיננו כשר וטהור. ואמר לי על כך, כי ממילא נקבל מהקב"ה כמה שמוכן ומזומן להינתן לנו, לא יותר ולא פחות, ואם כן הוא מעדיף שיהיה זה כסף ממקור כשר וטהור. וכך ראינו במלחמה בתש"ח שעד שלא נפלו הפגזים סמוך לביתו, היה חרד מאוד מה לעשות משום לא תעמוד על דם רעך. אך משום שנפלו הפגזים סמוך לביתו ושוב כבר אין בידו לעשות, היה רגוע ושלו, ובטוח בה'. וכך ראו זאת בהנהגתו בעניני הציבור ובכל דרכיו.

והנה על הצורה והדרך איך צריך לנהוג בביטחון מצינו במפרשי התורה רבותינו הראשונים ג' דרכים: א. בטחון בהנהגה ניסית (וכמו יונתן שהלך עם נערו לברם למלחמה בפלישתים, שהרי להקב"ה אין הברל בין רבים למעטים). ב. שנוהגים בהנהגה טבעית מעט מזער ועל זה חלה הברכה הניסית, (וכמו שמצינו במלחמת סיחון ועוג). ג. הנהגה טבעית שלימה, שהקב"ה מנהיג את עולמו ע"י שליח הטבע, וכמאמר ר' דוסא: "אין הערוד ממית אלא החטא ממית", והטבע פועל לפי זכות וחוב.

ובעומדי לפני רבינו מרן הרב מברסק זי"ע אמר לי על הדרכים והשיטות בבטחון, אם ע"י מעשה אדם והשתדלותו או האם בטחון הוא מבלי מעשה כלל, סיפר הרב זי"ע את המסופר על רבנו ישראל סאלנטר זצלה"ה שתפס בשיטה זו של בטחון מבלי כל מעשה השתדלות וכששאלו אותו להוכיח שיטתו "וכי יפול כסף מהקיר?!" אמר להם אמנם כן, וביקש מהם שיבקשו משהו, וביקשו שעון, ובתוך הדברים נכנס חייל והפקיד אצל ר' ישראל שעון באומרו שהולך למחנה ומפחד שיגנבו ממנו את שעונו.

ואמר רבינו הרב זצוק"ל שזה פירוש הפסוק "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. והיינו שכרוך הגבר שבטוח בה', ובטוח בה' לבדו מבלי שום אמצעי ולא דרך זרוע בשר ודם, ואמרתי להרב זי"ע: הרי בפשוטו הפרוש והי' ה' מבטחו, שה' ימלא לו בטחונו, ואמר הרב שלא כן אלא כמו שפירש. (ומצאתי ברכינו אברהם בן הרמב"ם שפירש כדברי הרב ז"ל, אבל לעתיד לבוא ולא להיום, וכן מבואר בדברי הנביא מיכה (ה' ו'): והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' וגו' אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם". ובפשטות כתוב כאן בשיטה זו שבטחון הוא שמקוה לה' עצמו מבלי לקוות לה' דרך אמצעי).

והנה בשתי הדרכים הראשונות ודאי שיש אמונה ובטחון, שהרי רואים ניסים גלויים מאת ה'. אבל בדרך השלישית הדבר קשה כי החוש יראה אחרת והאדם יראה לעיניים, ורואה כי כשעוסק בהרבה מסחר, מרויח יותר, וכשעוסק בפחות, מרויח פחות והצלחתו פחותה. ומבט הגשמי זה גורם לאדם לטעות בדבר שהוא יסוד ושורש האמונה, ואם יתעקש האומר ויאמר אני מאמין באמונה שלימה, הרי שמעשיו בהשתדלות יוכיחו, למי מרבים להשתדל - לבורא עולם הפועל הכל, או לאמצעי הטבע השליחים שאין להם ולא כלום, ומה יעזרו ההשתדלויות בדרך הטבע, הרי הטבע אינו שולט כלום. ואם אדם הינו בעל זכויות, הרי הם דברים שמצד הטבע מזיקים לא יגעו בו לרעה כלל, שאין הערוד ממית אלא החטא, ואם הינו חייב משום עבירות, גם אם יאכל מאכלים מבריא יקח רפואות מועילות הרי אין לו רפואה, ויש אשר נגזר עליו להירפא דווקא ע"י רפואה פלוגית ורופא פלוגי, והכל כפי שנגזר.

והנהגה בדרך השלישית העיקר לידע דברי הרמב"ן הקדושים בסוף פרשת בא ולשים על לב תמיד, וזה לשון קודשו: "ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בניסים נסתרים שהם יסוד התורה כולה שאין לאדם חלק בתורת משה עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם ניסים אין בהם טבע ומנהג של עולם בין ברבים ובין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחו שכרו ואם יעבור עליהם יכריזו עונשו הכל בגזירת עליון", והיינו מהנמים שרואים שאינם בדרך הטבע יודעים כי אין הטבע שולט בעולם והכל גם הוא ובגזירת עליון, אין טבע בעולם.

ומרן הרב מבריסק זי"ע הביא מרש"י על מה שנאמר בפסוק שהמלאך של עשיו נאבק עם יעקב, אמר ליעקב: "כי שרית עם אלוקים ואנשים ותוכל", וכ' רש"י שאנשים הכוונה ללבן ועשו. שאל הרב זצוק"ל: והרי עוד לא נאבק עם עשו, ואיך כבר אמר לו המלאך: שרית עם עשיו ותוכל? וביאר שאם למעלה כבר נגזר, הרי שזה כבר לאחר מעשה, וההתגוששות בין עשו ליעקב למטה זו רק יציאה אל הפועל של דברים שכבר קרו. ואם יעקב נאבק בשר של עשו ויכל לו פירוש הוא שכבר הוכרע שינצח את עשו. וא"כ כבר אפשר להגיד כי שרית עם עשיו ותוכל לו. אין טבע בעולם. העולם אינו אלא הוצאה לפועל של גזירות עליון!

וצריך לדעת שבטחון הוא עיקר הדת, ומבלי בטחון סימן שחסר באמונה, שהרי אם האדם מאמין אמיתי בה', אזי יודע שהכל בא מהקב"ה וברצונו, והאמונה היא יסוד הביטחון. וכמש"כ הרמב"ן ורבינו אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה', שבטחון ואמונה דבר אחד הם בלי יכולת להפרידם.

האמונה והבטחון הם גם יסוד היראה, שבחושבו גדולת הבורא העצומה לאין תכלית ועוצם מעשיו מבלי כוח אחר בכל העולמות מלבדו, מיד יירתע ויראה עד כמה בריה קטנה ושפלה הוא ויירא מה' ומרוממותו.

וכמו כן היראה מעונשי ה' צריכה להביא אותו לבטחון בה', וכדברי ר' יהודא: אנא אברח מפניך אליך, וכדברי הרמב"ם בפירוש המשניות על ימי הדין שהם ימי פחד ומורא מה' ויראה ממנו ומברח ומנוס אליו, והיינו שאם יש פחד מה', בורחים ממנו אליו עצמו, וזאת ע"י שבוחים בו. ומרבנו מרן הרב מבריסק זי"ע שמעתי לפרש בזאת את הפסוק בתהילים "יום אירא אני אליך אבטח", שאם יראה מיום הדין, יש "יום אירא" ואז "אני אליך אבטח" וכן מצינו בנחש הנחושת שאמר הקב"ה למשה לשים, והמסתכל בו היה נרפא, שדווקא מתוך שהיו מסתכלין בנחש הנחושת היו רואים את הנחש ונזכרים בנחשים ששלח להם הקב"ה להורגם מפחד מעונשי ה'. מתוך זאת היו משעבדים את ליבם לאביהם שבשמים והיו נרפאים, וכדברי המשנה בר"ה שהבאנו לעיל.

במצבנו כעת, כאשר הפחד השורר הוא נורא, ודם יהודי נשפך כמים, איך אפשר שלא להתעורר לשוב בתשובה ולחזור ולחסות תחת כנפי השכינה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ששם הוא מקומו של הקב"ה בתורה ובתפילה, וכדברי רבינו יונה בברכות דף ד' וכפירוש הר"ף על הגמרא, שכל הקובע מקום לתורה אויביו נופלים תחתיו, שנאמר: ושמתי מקום לעמי לישראל וגו'. וביאר הר"י שזה הפסוק נאמר על בית המקדש, אך משבית המקדש חרב אין להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, ולפיכך מי שנמצא בד' אמות של הלכה שזה מקום השכינה, בזה יציל מן האויבים. וכתב שאפילו מי שאינו יודע ללמוד אפי' מעט, יש לו לילך לבתי מדרשות ולקבוע מקום, שהרי בקצת לימוד זה תיכנס בו יראת שמים, ואף מי שאינו יודע כלל ללמוד, יש לו לילך למקום שלומדים שם, ושכר הליכה בידו, זו הדרך לברוח אל הקב"ה בתי כנסיות ובתי מדרשות.

והאומר שלום עלי נפשי, ואיני דואג לא על צרת עצמי ולא על צרת הציבור כולו, צריך לידע דברי הגמ' בתענית (יא): "תנו רבנן, בזמן שישראל שרויים בצער ופירש אחד מהם, באים שני מלאכי השרת שמלווין לו לאדם ומניחין לו על ידיהן על ראשו ואמרים: פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת ציבור". ופירש אחד מהם - אומרים המפרשים, שהכוונה גם למי שלא התפלל מספיק!

עוד איתא שם: בזמן שהציבור שרוי בצער, אל יאמר אדם: אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעי' כ"ב): "והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתה כי מחר נמות". ומה כתיב בתריה: "ונגלה באזני ה' צבקות אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותו". ומבואר בגמ' שעוון זה של אינו מצטער עם הציבור אינו מתכפר, ויעו"ש בהמשך דברי הגמ' בחומר ענין זה, וכן על מחלון וכליון כתוב שמתו אף שהיו גדולי הדור, משום שלא התפללו על בני דורם ולא ידעו כי בזעקה יציל קיבוץ.

זו ועוד, "ד' שפתי תפתח" (תהילים נ"א) - אומר הת"י, שפתי תפתח באוריתא. לקבלת תפילה יש לפתוח בד"ת, וכתקנת חז"ל לומר "אשרי" לפני תפילת המנחה, לעמוד בתפילה מתוך ד"ת.

וזאת עלינו להשריש בדעתנו בכל דבר ועניין הנוגע לכלל ולפרט, והנה יש מבני התורה המודאגים גם מהמצב הגשמי, אך כמו שאמרנו וצריך לשנן זאת, שלא נהי' ח"ו במצב של "ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד כל היום מחמת המציק", אין מקום לדאגה, אם קודם נתמכו חלק מבני התורה בכספי המדינה, לא בזה תלוי התורה ולומדיה, הקב"ה הוא המפרנסנו והוא הרוצה בעמל התורה של עמו, התורה כבר קיימת בישראל ובבתי מדרשות אלפי שנים ממעמד הר סיני, ועברנו גלויות קשות מאלו, וברוך ה' ישנן רבבות בני תורה עמלים למרות כל זאת, ולא גזירה כלכלית זו או אחרת אמורה לשנות אותנו, והקב"ה הוא המבטיח לנו כי לא תשכח מפי זרעו ואנו אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים והעיקר לראות את דבר מעשי ה' יתברך, והקב"ה הורש מאיתנו להתחזק בתורה עוד ועוד, וח"ו שדברים חיצוניים יגרמו רפיון, ובמהרה בימינו נראה בשוב ה' ציון ויעברו הגילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתו וכל בני בשר יקראו בשם ה', אמן.

